

DANIEL HEINS

LATINIST, HELLENIST, DICHTER, FILOSOOF, THEOLOOG, HISTORIOGRAAF

“STER VAN LEIDEN”

HOLLANDS CALVINIST (CONTRA - REMONSTRANT)

met GERAARDSBERGSE “ROOTS” (Deel 1)

door Gaston IMBO

Achtereenvolgende verblijfplaatsen van de familie HEINS: Geraardsbergen, Gent, Vere, Dover, Londen, Delft, Rijswijk, Den Haag, Vlissingen, Middelburg, Franeker, Leiden

DANIEL HEINS (HEINSIUS)

Gent 1580 - LEIDEN 1655

door zijn vrienden humanisten betitelt als “*vir inter literatos princeps*”

1. FAMILIE

We rekenen Daniel Heins tot de Geraardsbergenaars, “*quod eius parentes Gerardimonte magno rei litterarie fructu diu habitauerint*”, (omdat zijn ouders lange tijd te Geraardsbergen gewoond hebben als vooraanstaande burgers) zoals Jan van Waesberghe zegt in zijn “Gerardimontium...”, blz. 144.

Het geslacht Heins of Heyns stamt inderdaad uit Geraardsbergen. Een Pieter Heins wordt vermeld in de “oudstbewaarde stadsrekening 1397-1398”: “*ghesonden bij overeendraghene van der ghemeenre wet ter fiesten ende brulochte van Pieter Heins’ dochtere, den III^{en} dach van Sprokele VII lb IIII sc*” (V. Fris: *De oudstbewaarde stadsrekening van Geraardsbergen*, in Bull. Mij. voor Gesch. en Oudheidk., te Gent, 1912, 20e jg., nr. 542). Pieter Heins bekleedde ongetwijfeld een openbare functie, dewelke weten we niet, maar het was zeker een veel lagere post dan die van “*Clause Scaecke, hoghe bailliu in ‘t Land van Aelst*” die voor zijn “*fieste ende brulochte*” in hetzelfde jaar XXI lb IIII sc kreeg (o.c. nr. 538).

In 1499 verkocht Joosijne van Vijle, weduwe van Hoven een vastgoed grenzend aan de muur van de oude kerk (St. Lucas ?) aan Jan Heyns “de cuypere” (F.H. D’Hoop: “*Inventaire des anciennes archives de Grammont...*” Grammont, 1880, p. 21, nr. 157).

Van 1474 tot 1476 was Jan Hays (Heyrs) stadsontvanger (A. De Portemont, “*Recherches...*” t.II, p. 33). De grootvader van Daniel, Nikolaas Heyns, was scolaster (schoolopziener of schoolhoofd) in 1552: “*Betaelt meester Clays Heyns ter causen ende over de schoolasterie deser poort die scepenen jeghen hemlieden zekeren termijn ghepacht hebben...*” (V. Fris: “*Uitrek-*

sels uit de Stadsrekeningen van Geraardsbergen van 1475 tot 1658”, in “Bull. Mij. Gesch. Oudheidk., Gent, 1912, nr. 223”). Nikolaas Heyns was dus de opvolger van de Hieronymieten, en hun befaamde school (A. De Portemont, *Recherches...*, II, p. 27), die tussen 1.5.1535 en 30.4.1536 naar Gent verhuisden (N. Geirnaert, “*Monasticum Fratrum vitae Communis*” Teil I. België und Nord Frankreich, Brussel 1977).

E. Soens beweert, in navolging van Gislenus Coucke (Chron. nr.217 van de Sint-Adriaansabdij, (Staatsarchief/Gent), fol. 28, nu bekend als “*Oprechte ende waere beschrijving van de abdije van St. Adriaens*”, Rijksarchief/Ronse, St. Adriaansabdij Geraardsb., nr. 6) dat Simon de Warlusel, abt geworden in 1560, “*noch novitius sijnde, syne eerste scholen ghedaen hadde tot Gheeraersberghen onder den vermaerden Nicolaus Heinsius*”. Hij besluit daaruit dat N. Heins school gaf rond 1540, “*vóór de afschaffing van Sint-Gregorius*”. (E. Soens: “*De voormalige scholen te Geraardsbergen*”, in “Hand.” Mij. Gesch. Oudheidk. te Gent, deel XI, 2e afl. Gent 1911, p. 58). Deze laatste bewering klopt dus niet. Nochtans kan men in de stadsrekening 1.5.1547 - 30.4.1548 lezen: “*Betaelt eene tonne slootbancx die ghesconcken es gheweest der scoolkinderen van der Fraterije deser poort over dat sy lieden ghespeelt hebben seker spel in ‘t Latijne op den 8^{en} dach Julii 1547*” (V. Fris: *Uittreksels...*, nr. 189). Men bleef dus de Latijnse school van Heinsius de Fraterije of Fraterschool noemen (zoals men de brug beneden de Brugstraat nog in de 18de eeuw “de fratersbrug” noemde).

De vader van Daniel, ook Nikolaas geheten (gehuwd met Elisabeth Navegeer) was schepen te Geraardsbergen van 1557 tot 1570; in juli 1570 werd hij burge-meester en was dit ook nog in 1574 en 1575.

Jan Heyns (een broer van deze Nikolaas) was schepen in 1578, van 1580 tot 1585 (of 1588) en ook nog van 1593 tot 1596. (De Portemont, *Recherches*, II, p.41,42; V.Fris: *Geschiedenis...*, p. 185).

Christiaen Heyns, zoon van scolaster Nikolaas, was in 1577-78, “*facteur van rethorijcke*” en ontving daarvoor als “*gaige ordinaire*” VI pond parisis (V. Fris, *Uittreksels...*, nr.292), en Jooris Heyns was in 1582 herbergier (id., nr. 424).

Tenslotte kennen we nog een andere Christiaen Heyns, "insetene der stadt, presbyter, audt 76 jaren" in 1640, die getuigt in het geschil tussen de stad en de paters Terminarissen (G. De Vos, "Geschiedenis v.h. O.L.V. Hospitaal"), die logeerden in "De Clocke".

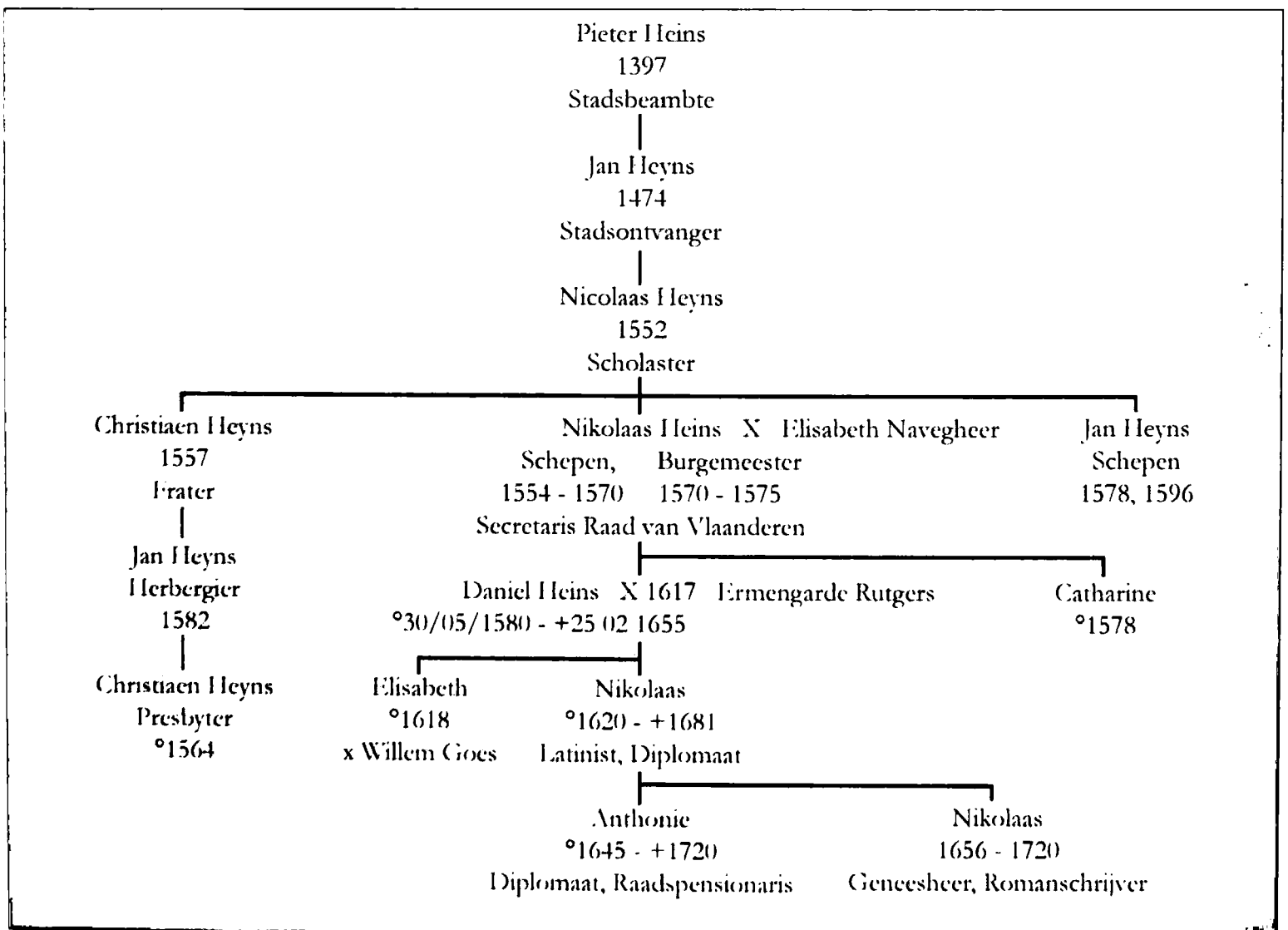
2. GENT EN OMZWERVINGEN

Daniel Heins (verlatijnt tot Heinsius naar de mode van de tijd) werd op 30 mei 1580 (oude kalender, nu 9 juni) te Gent geboren, als zoon (tweede kind) van Nicolaas, secretaris van de Raad van Vlaanderen, en van Elisabeth Navegheer, dochter van Pieter, procureur bij dezelfde raad. Nikolaas Heins die, zoals wij hoger zagen, in 1575 nog burgemeester van Geraardsbergen was, was een humanist, een bewonderaar van Erasmus en dus een verdraagzaam man. Hij simpatiseerde met de Calvinisten en nam, voorzichtigheidshalve, in het najaar van 1576 de wijk naar Gent: op 19 oktober 1576 hadden Spaanse muiters Geraardsbergen ingenomen en hier en daar (bij bekende Calvinisten?) geplunderd (V. Fris, *Geschiedenis...* p. 178; G. De Vos: *Geschiedenis...* p. 306).

Van 1576 tot 1584 werd Geraardsbergen herhaaldelijk bezet, geplunderd, gebrandschat, verwoest door Spanjaarden, Statisten, Malcontenten, Fransen; "men leed dus evenveel van vriend en vijand" (Fris, o.c., p. 183).

Tot overmaat van ramp decimeerde een verschrikkelijke pestepidemie de resten van de verarmde bevolking die niet vermoord of gevlucht was. Er bleven slechts 163 bewoonbare huizen over (A. De Portemont, *Recherches*, I p. 190). Vele inwoners hadden de stad verlaten, de katholieken naar Wallonië, de "gereformeerden" naar Gent, Brussel, Antwerpen, bolwerken van de nieuwe religie, of helemaal naar het Noorden, naar Zeeland, Holland, die hardnekkig de Spaanse legerbenden teruggedreven.

Gent was stevig in handen van de hervormingsgezinden: in november 1577 hadden Hembyze en Ryhove er het "calvinistisch schrikbewind" der XVIII mannen gevestigd. Maar na een heroïsche belegering zou de stad, op 17 september 1584, in handen van Farnèse vallen. In de zomer van 1583 was de toestand van de stad reeds bijna hopeloos en de calvinisten begonnen één voor één hun toevlucht in het Noorden te zoeken. De familie Heins belandde in 1583 te Vere, op Walcheren. Na een kort verblijf aldaar schepte men in naar Engeland, ("he took passage to England, possibly in connexion with the various dutch embassies which were being sent to queen Elizabeth to appeal for support against Spain". Paul R.Sellin, *D.Heinsius and Stuart England*, Leiden, 1968, p.4.) met verblijf in Dover en in Londen.

3. STUDIES - VRIENDEN

In 1585 keerde de familie terug naar Holland en verbleef achtereenvolgens te Delft, Rijswijk, Den Haag. In Rijswijk ontmoette Nikolaas Heins zijn schoonbroer Daniel de Borchgrave, gewezen advocaat-generaal bij de Raad van Vlaanderen, en nu Bijzonder secretaris bij de Staatsraad onder de graaf van Leicester¹, gouverneur-generaal van de Verenigde Provinciën en Opperbevelhebber van een contingent Engelse hulptroepen (Paul R. Sellin, o.c., p. 4)

"In their flight from the Southern Netherlands and their immediate involvement in the affairs of the independent Provinces, the Heinsius family were typical of that wave of energetic and capable Flemish refugees who, having fled north before the Spanish forces, quickly worked their way into positions of importance, especially in the "island Province" Zeeland, and in the cities of Holland and Utrecht. Harbours intense anti-Spanish feelings, they advocated strong central government capable of effective military policy against the common foe, and were apt to regard with suspicion any tendency towards compromise and pacifism. As the insurgent Provinces consolidated their gains, many of them acquired influential positions in Church and State, and agitated for the political and religious uniformity that was to bring them into repeated conflict with various antiochthonous segments of the regent class in the north" (o.c. p.5)

Hier kreeg de vijfjarige Daniel zijn eerste onderwijs. In 1589 waren Nikolaas Heins en de zijnen terug op Walcheren, dit als gevolg van het vertrek van Leicester en het in ongenade vallen van zijn partij in 1588. Daniel volgde de lessen aan het gymnasium te Vlissingen en te Middelburg (lessen van Thomas Schwingius, van predikant Nicolaas Olivarius en Johannes Belosius). Op veertienjarige leeftijd liet zijn vader, die voor zijn zoon een ambtelijke loopbaan wenste, hem inschrijven aan de universiteit van Franeker (Friesland), als student in de rechten (Prof. Henricus Schotanus). Maar Daniel verkoos de studie der klassieke Latijnse en vooral Griekse schrijvers. Na een verblijf van zes maanden te Franeker ging hij naar de jonge, maar reeds befaamde universiteit te Leiden (gesticht in 1575), maar ook hier toonde hij maar matige belangstelling voor de jurisprudentie zodat zijn vader hem naar huis riep. Voor het academisch jaar 1598-1599 stond hij opnieuw op de rol van de studenten in de rechten. Maar ondanks het verzet van zijn vader ging hij spoedig over naar de klassieke letteren. Student Daniel Heins onderscheidde zich bijzonder door zijn ongeëvenaarde werklust, zijn uitgebreide kennis der Latijnse en Griekse schrijvers, zijn artistieke en intellectuele gaven, zijn aangename omgang.

De beroemde hoogleraar in de klassieke talen, "de

vorst der geleerden, de prins der Muzen" Jozef Scaliger², (De Franse hugenoot Scaliger (1540-1624), in 1593 naar Leiden gekomen, verenigde in zijn kring beloftevolle jongeren met veelbelovende toekomst: prins Frederik Hendrik, toekomstig stadhouder; dichter Petrus Scriverius; Janus Rutgers, de latere schoonbroer van Heinsius, die ambassadeur van Zweden zal worden; Cornelis van der Mijle, later ambassadeur in Venetië; Hugo de Groot, het wonderkind) nam Heins in bescherming en leidde zijn studies.

Jan Dousa, de stoere verdediger van Leiden tegen de Spaanse belegeraar, de eerste curator van de Leidse hogeschool, rekende de jonge Daniel Heins, als "vir inter literatos princeps" bestempeld door de vriendenkring, Marnix van St. Aldegonde, Petrus Forestus, Paulus Merula, Lipsius, Vossius, C. Huygens, P. Cunoëus, Scriverius, Hugo Grotius, tot zijn beste vrienden.

Portret van Daniel Heinsius

Scaliger stierf in de armen van Heins, en liet hem bij testament, zijn bibliotheek na. Hij zou Scaliger zijn leven lang blijven vereren. Hij schreef een lofrede op hem, wijdde gedichten aan hem, verzorgde de uitgave van zijn "Jambi" en zijn "Epistolae" (1627). De vriendschap voor Hugo de Groot zou later omslaan in diepe haat (hij zou Heins later verwijten geknoeid te hebben met de literaire nalatenschap van Scaliger).

¹ Leicester: Robert graaf van Leicester (1533-1588). Tijdens de regering van koningin Elisabeth I hoog in aanzien. Was haar minnaar. In 1564 tot graaf verheven. Huwde in 1578 L. Knolly,

weduwe van de graaf van Essex, wat Elisabeth hem kwalijk nam. In 1585 landvoogd in de Nederlanden: mislukking. Keerde in 1587 naar Engeland terug.

Scaliger (Jules Cesar Scaliger, 1484-1558) was de eerste theoreticus van de Franse tragedie: filosoof, filoloog, dichter, arts. Geboren in Italië, naar Frankrijk gekomen als geneesheer van de bisschop van Agen. Zijn zoon Joseph Juste (1540-1609) was filoloog en spraakkundige met uitgebreide kennis, werd hoogleraar in Leiden in 1593.

4. JEUGDWERKEN

Nog geen twintig jaar oud schreef Heinsius die, naar de mode van de humanisten zijn naam verlatijnste, Nederlandse en Latijnse poëzie, die hij later, in 1603 en 1616, bundelde.

Onder de schuilnaam Theocritus a Ganda (Heinsius vertaalde de complete Theokritos!) verscheen in 1605 "*Emblemata Amatoria*" of achttregelige verzen, als onderschriften bij symbolische tekeningen (platen van Jacob De Gheyn) over de liefde en het huwelijk, opgedragen aan de *joffers van Holland*: "*Quaeris quid sit Amor, quid amare, cupidinis, et quid castra sequi?*". De minnaar is een speelbal der liefde, een rund in het juk van de ploeg door Amor bestuurd. In dezelfde trant publiceerde hij tien jaar later nog "*Het Ambacht van Cupido*" (1615) en "*Flora of boomgaard der lieflijke bloemen ende vruchten*" (1615).

Die *emblemata* literatuur die uit Italië stamde, was nog geen halve eeuw oud maar kende vooral in de eerste helft van de 17de eeuw een groot succes in de Nederlanden. Heinsius speelde dus in op de vraag van zijn tijd: zelf werd hij door tijdgenoten geplagieerd.

Op jeugdige leeftijd schreef hij reeds vele Latijnse gedichten. De "*Elegiarum juvenum reliquae*" bevat treurdichten op hem dierbare afgestorvenen: zijn vader Nicolas Heinsius, zijn geestelijke vader Scaliger, J. Dousa, Jac. Visser, Joannes Forunt...

In 1603 verschenen "*Monobiblos*", een bundel elegieën gewijd aan zijn afgewezen liefde voor meer dan één jong vrouwspersoon, of aan zijn vaderstad Gent, *in urbem Gandavum*. Vervolgens, "*Sylvae*": gelegenheidsgedichten (o.a. op het huwelijk van Hugo de Groot met Maria Reyghersberg; Vossius, huwelijk van Rubens met Isabella Brant, Otto Venins, op de dood van Dousa en van Scaliger, grafschrift van Scaliger, en ter ere van Justus Lipsius). "*Hipponax*": een verzameling jamben of satirische verzen, en enkele oden aan Molinus, Bontius, Publanus, Jauchius...

Hij schreef ook Griekse gedichten waaronder epigrammen op de Griekse filosofen, die hij later (1613) publiceerde en opdroeg aan Grotius. Evencens in 1603 gaf hij de werken uit van Hesiodus, met inleiding, noten en grammaticale verklaringen (herdrukt in 1613 en 1622), en zijn aantekeningen bij de lectuur van Theokritos.

In een "*Elegiarum*" beweent hij weer enkele vrienden als Manmakers, Bontius, Gaspard Vosberg, Apollonius Scotus, Petrus limens, Fr. Sweertius, Johannes Rutgers, David Lindanus, Früd Taubmann, zelfs Ovidius Nasus. Hij bezingt nog eens zijn geliefde Gent, het Brusselse Manneke-pis (Elog. VI in Cupidinem Bruxellae... *qui e fonte aquam jaculatur*) en vooral heeft hij zijn beste lyrische pen gescherpt om de heldere bron in het Raspaillebos, "de Steenborre" en haar omgeving, in poëtische tonen te beschrijven (*In fontem purissimum, in sylva non procul Gerardimontio*) en zijn vaderstad Geraardsbergen te bejubelen (*in urbem Gerardimontis*). De Nederlandse vertaling van zijn lofdichten op de Steenborre en op Geraardsbergen mag hier niet ontbreken. Ik geef ze als slot van dit artikel. {De Latijnse teksten vindt men o.a. in de *Poemata (Lugdunum Batavorum, Apud Francis. Hegerum, Anno MDCXL)* p.201-202 en p.242}.

Nauwelijks was het Twaalfjarig Bestand (1609) onderkend of Heinsius begaf zich op reis naar Vlaanderen en Brabant, bezocht Brugge, Gent, Geraardsbergen, Brussel... en zijn Zuidnederlandse vrienden L. Swentius, Max de Vriendt, Puteanus. De hogervermelde gedichten werden toen geschreven.

Ongetwijfeld heeft de liefde hem reeds bittere ontgoochelingen opgeleverd en werd hij, de jonge minnaar, meer dan eens door het voorwerp van zijn liefde afgewezen of bedrogen. Voor Heinsius is de liefde louter zinnelijk, het huwelijk niets dan bedrog:

"*Ses ponden bitter gal met honich overstreken,
Is dat men liefde noemt, daer van de menschen spreken*"

Hij spreekt dat spontaan uit, op een directe manier, in een beeldrijke stijl.

In een ander bundeltje jeugdverzen ("*ab adolescente aut propemodum puero Conscripta*"), meer bepaald i.v.m. de *Spiegel van de doorluchtige, eerlicke, cloecke, deuchtsame ende verstandige vrouwen, genomen uit diversche Grieksche ende Latijnsche ware historieschrijvers* (1608), is hij vol lof over de vele kwaliteiten van de vrouw. Volgens dr. P.M. Knuvelier (Handboek...p.181) moet dit werkje toegeschreven worden aan Jan (van) de Vivere (°1575 te Gent, nadien in Londen, Leuven, Leiden en Amsterdam) de schrijver van de "*Chronycke van Ghendt*". In deze *Spiegel van de / Doorluchtige, eerlicke, Cloucke, Deuchtsame / ende verstandige vrouwen: / Genomen uut diversche Griexsche ende latijnsche / ware historyschrijvers tot vermaeck ende leeringe / van alle liefhebbers van eerlicke vrouwen / Met di-versche Ronstige coperen Platen verciert ende rijmwijse*. Beschreven door Theocritu a Ganda / Judocus Hondius exc. / Amsterdam 1606, komt een achttregelig gedichtje voor, in alexandrijnen, dat de aloude "*caritas-romana*"-legende ver-

telt (cf de *Gentse Mammelokker*):

*De dichter die de moeder in de ghevanghenisse met
haer borsten onderhouden heeft*

*In yzer ende Stael met voeten ende handen,
Licht ghij hier Moeder vast in soo veel swaere
banden*

*Door hongher ende dorst ghebracht in groote noot,
En endelick daer door ghedwonghen tot de doot.*

*Wat sal ick voor u doen ? ghy hebt mij opghetoghen
Ick ghev' u dat weerom: ick hebb' u eens ghesoghen,
Comt suyght mij wederom, comt neemt hier broot en
wijn,*

Wij sullen Dochter beyd' en beyde Moeder sijn.

Andere “nederduytsche” gedichten op Heemskerck, de val van Oostende, het beleg van Leiden... werden later opgenomen in de “*Poemata*” (1616). Deze “*Nederduytsche Poemata*” in 1616 “*bij een vergadert en uytgegeven door Petrus Scriverius*” bevatten naast de “*Emblemata Amatoria*” of afbeeldingen van Minne, “*Het Ambacht van Cupido*”, “*Spiegel van de doorluchtige vrouwen*”, ook nog de “*Lofzang op Brachus*” en verspreide gelegenheidsgedichten. Zij werden herhaaldelijk herdrukt en hadden grote invloed op de hoogduitse barokdichter Opitz (1597-1639) en zijn school (Zinkgraf, Harsdörfer, Hoffmannwaldau).

Petrus Scriverius zwaaide in zijn inleiding, duchtig met het wierookvat naar de *Gentsche Nachtegaal*.

*Die daar verheven zit op 's faems vergulde waegen,
Dat goddelick verstandt, dat ons kan openbaeren,
Al wat in Romen schuylt,... .. van heel Griekenlandt.*

Dat tot ons groote licht den hemel selve sandt

Heinsius beheerste op ongeëvenaarde manier het Latijn en het Grieks; aan de studie van de antieke literatuur besteedde hij enorm veel tijd.

In 1600 publiceerde hij, op aandringen van Raphelius (Frans van Ravelingen, schoonzoon van Plantijn) een reeks noten, verklaringen, nieuwe inzichten en verbeteringen van de “*Salius Italicus*” (“*De secundo Bello Punico*”) aangevuld met eigen composities (1601). Het geheel betitelde hij als “*Crepudia Siliiana*” d.w.z. spiegel van Silius.

In 1602 schreef hij een lang pamflet ter verdediging van Dousa tegen Cornelius Boekenbergius, enkele Latijnse herderdichten (*Wordwicum sive infelix Amor*) en een Latijns treurspel (*Auriacus*) over de dood van Willem de Zwijger.

5. AAN DE LEIDSE UNIVERSITEIT

Op voordracht van Scaliger en gesteund door curator Dousa kreeg Heinsius de opdracht aan de Leidse universiteit een cursus te geven over de verklaring van de Latijnse dichters. Hij opende zijn cursus met uitleg en commentaar op de “Oden” van Horatius, en had een overweldigend succes.

Op 8 februari 1603 werd hij aangesteld als buitengewoon hoogleraar in de dichtkunst; twee jaar later, op 8 februari 1605 werd hij professor extraordinarius in de Griekse taal. De universiteit weerhield hem naar Frankrijk te gaan door verhoging van salaris. Zijn roem ging crescendo, titels rijkelijk betaald en hoge ambten vielen hem in de schoot: bibliothecaris, als opvolger van Merula (31.08.1607), adjunct van de secretaris van de Academische Raad. Bonaventura Vulcanius (8.5.1608), gewoon hoogleraar Grieks, naast Vulcanius (10.02.1609), gewoon hoogleraar geschiedenis en politiek, als opvolger van Baudius (1613). De titel van “professor historiarum” bleef hij dragen tot aan zijn dood. Zijn geschiedenis cursus kende een zeer talrijk auditorium: de interpretatie van de Griekse en Latijnse schrijvers was origineel, objectief, boeiend en Heinsius deed dit met vurige passie in een elegante taal.

Hij sprak verschillende belangrijke Latijnse grafredevoeringen uit (Dousa 1608, Scaliger 1609, Ph. Cluverius 1623, prins Maurits 1625...) later gebundeld en uitgegeven bij Elzevier (Leiden) en meermaals herdrukt.

6. OFFICIELE OPDRACHTEN

Heinsius werd “de Ster van Leiden” (vooral in Duitsland zeer hoog geschat, cfr. Opitz: *Ihr Heinsius Ihr Phoenix unser Zeiten*), en officiële opdrachten, in binnen- en buitenland werden hem op een schotel aangeboden:

- Paus Urbanus VIII wilde hem in zijn dienst.
- 1618: de koning van Zweden Gustaaf-Adolf benoemt hem tot officieel historiograaf met een honorarium van 1300 gulden. Wrijvingen met het Zweedse hof wegens wanbetaling van zijn honorarium, vooral na 1625, jaar waarin zijn schoonbroer Jan Rutgers, Zweeds ambassadeur in den Haag, overleed. Heinsius, enige erfgenaam, kon de tegoeden van Rutgers op Zweden niet recupereren. Daarenboven weigerde men Heinsius inzage in officiële stukken die hij als historiograaf nodig had om de geschiedenis te schrijven van Gustaaf-Adolfs veldtochten. Een erfrecht op Gustaaf-Adolf bleef, door de dood van deze laatste op het slagveld te Lützen, zonder financiële complementen.
- 1618-1619: secretaris van de Nationale Synode te Dordrecht, met eenparigheid van stemmen benoemd door de Staten-generaal.
- 1623: de republiek Venetië benoemt hem tot ridder van St. Marcus, door toedoen van zijn vriend Domenico Molino, curator van de universiteit van Padua en lid van de Venetiaanse senaat. Ter gelegenheid van het Hollands-Venetiaans verdrag van 1621 had Heinsius een grote lofrede gedicht op de Doge en de Raad van Tien.

- 1627: de Staten van Holland benoemen hem tot hun historischrijver.

De voortdurende diepgaande studie van de klassieken resulteerde in de publicatie van een groot aantal filosofische tekstuittgaven van Griekse en Latijnse auteurs, voorafgegaan van uitvoerige inleidingen, vergezeld van verklarende nota's, degelijke commentaren, persoonlijke interpretaties. Vele van deze werken werden uitgegeven door Bonaventura en Abraham Elzevier, eveneens Zuidnederlandse uitwijkelingen.

Heinsius fungeerde als raadgever van de universiteitsdrukkers en schreef talrijke inleidingen voor door hen uitgegeven boeken.

Wij hebben reeds Hesiodus (1603) en Theokritos (1603, 1612, 1622) vermeld. Hierbij voegden zich achtereen: de verhandelingen van Maximus van Tyr en een bloemlezing uit de Pythagoreeërs (1607), de Ethica van Andronikus (1607), een Dissertatie over Nonnius (1610), nota's over zijn geliefde Horatius (1610, 1612) zijn beste filosofisch werk ("de Ars Poëtica" was zijn "*livre de chevet*").

De poëtica van Horatius bracht hem tot de poëtica van Aristoteles (1611) en de ontleding van het wezen van de tragedie in "De Tragaediae Constitutione" wat hem internationale bekendheid als kenner van Aristoteles opleverde, en veel buitenlandse toneelschrijvers (Corneille, Racine e.a.) beïnvloedde.

In hetzelfde jaar verscheen zijn studie over de treurspelen van Seneca en in 1613 geeft hij een verbeterde uitgave van het volledig werk van Theophrastus. Verschillende van deze filologische studies remanieerde hij voortdurend (aanvullingen, nieuwe inzichten en veronderstellingen...) en gaf ze opnieuw uit. In 1621 verscheen van zijn hand een uitgebreide verklaring, in het Latijn, van de Politica van Aristoteles, en in 1626 een nieuwe uitgave van raadgevingen en voorbeelden van de redenaars Thëon en Aphthonius.

7. SYNODE VAN DORDRECHT

Het sluiten van het Twaalfjarig Bestand, 1609, was verantwoordelijk voor de dreigende scheuring binnen het calvinisme. De Engelse koning, Jakob I, dreigde met stopzetting der diplomatieke betrekkingen tussen zijn land en de Verenigde Provinciën indien de ketterse Armanius en de remonstranten niet het zwijgen werd opgelegd. De Synode van Dordrecht was dus geen zuivere Hollandse zaak, maar belangde gans calvinistisch West-Europa aan. De meeste calvinistische landen of calvinistische fracties in het buitenland zonden afgevaardigden. Daniel Heinsius kende persoonlijk velen onder hen.

Over die Synode van Dordrecht, de rol van Heinsius, en de gevolgen voor zijn loopbaan zou nog heel veel te zeggen zijn. Als secretaris van de leken-commissa-

rissen bestond Heinsius' taak in het akteren van alle akten, debatten en besluiten van de synode. Hij moest eveneens vertaling en uitleg geven van punten die ter discussie gelegd werden. Hij was aldus de tussenpersoon tussen de vreemde godgeleerden en de commissarissen der synode. Tenslotte moest hij bij het sluiten der vergadering, de besluiten hun definitieve vorm geven en voor de getrouwe Nederlandse vertaling zorgen.

Meer dan eens ging hij zijn officiële opdracht te buiten. In minstens zeven van de honderdzesenvestig zittingen voer Heinsius scherp uit tegen de Arminiassen of remonstranten. Hij droeg Arminius niet in het hart alhoewel hij veel vrienden telde onder zijn aanhangers.

De voornaamste redenen van zijn orthodoxe standpunt zijn te zoeken in zijn huwelijk in 1617 met Ermgard Rutgers, die de nicht was van Hugo Muys van Holy, invloedrijk contra-remonstrant, en zijn instemming, sedert 1610, met de opvattingen van Jakobus I, die een strikt staatsanglikanisme huldigde. Gesteund door Land, aartsbisschop van Canterbury, kon deze Jacob I Stuart, zowel op religieus als op politiek gebied, een absolutistische koers varen waarbij geen dissidentie geduld werd. De kerk, zowel als de staat, stonden onder het rechtstreeks gezag van het Staatshoofd. Katholieken en puriteinen werden vervolgd. De naar Engeland gevluchte Franse hoogleraar Isaac Casaubon (die Heinsius dank zij Scaliger had leren kennen) maakte Heinsius' opinies inzake orthodoxie, Staat en godsdienst, aan het Engelse hof bekend. Vanuit Engeland werd Heinsius benaderd. Op de synode speelde Heinsius, voor zover hij dit kon, de kaart van prins Maurits en van Jakob I, beiden streng orthodox en aanhangers van de suprematie van het Staatshoofd.

En alsof dit alles nog niet genoeg was - men vraagt zich af waar hij de tijd en de lust haalde - verzorgde hij uitgaven van Terentius (1618), Titus Livius (1621), Virgilius (1628) en Ovidius (1629) en de beroemde Elzevier-uitgave van de werken van Horatius (1629), waarin "De Satyra". Tot daar een onvolledig overzicht van zijn filologisch titanenwerk, nauw verbonden met zijn professoraat.

Maar Heinsius schreef ook nog godsdienstige trakten. U zult zich herinneren dat hij aangesteld werd tot secretaris van de Synode van Dordrecht die een dreigende scheuring binnen het protestantisme (calvinisme) moest trachten te voorkomen. Immers sinds 1610 waren in de Leidse universiteit hevige twisten uitgebroken onder calvinistische theologen over predestinatie, staatsinmenging, verlossing, uitverkorenheid en gratie, enz. Aan de ene kant stonden de remonstranten of arminianen (volgelingen van de Leidse theoloog

Arminius), aan de andere kant de contra-remonstranten of gomaristen {(discipelen van Gomarius) (orthodoxe calvinisten die de centrale Staatsmacht ook op godsdienstig gebied erkenden, strikte aanhangers der predestinatie)}.

De confrontatie op het politieke vlak Joan van Oldenbarneveldt (1547-1619) landsadvocaat van Holland contra Maurits van Oranje en de Algemene Staten die eerder een politiek dan een dogmatisch protestantisme verkozen, kwam na het sluiten van het Twaalfjarig Bestand op het theologisch vlak te liggen. Maurits liet de weerspannige Arminiaan Oldenbarneveldt aanhouden, berechten en terechtstellen. De onverdraagzaamheid zegevierde.

Hugo de Groot (Grotius), arminiaan, eminent jurist, grondlegger van het volkerenrecht kon uit zijn gevangenis in slot Loevenstein, in een boekenkist, ontsnappen. Heinsius had een niet gering aandeel in de affaire de Groot: hij ging zijn rol van secretaris te buiten toen hij, in 1619 bij herhaling scherp uitvoer tegen de arminianen (o.a. de Groot), nadien in een redevoering en een pamflet maatregelen eiste tegen de weerspannige remonstranten, partij waarin hij nochtans vele vrienden telde. Vele vrienden vielen hem af, in de eerste plaats Hugo de Groot, door Heinsius zelf nog betiteld als "Grotius vir natus est".

De discussies in de Synode van Dordrecht zetten Heinsius aan om de oosterse talen te bestuderen en zijn werkterrein tijdelijk te verleggen naar de Studie van de Heilige Schrift. In 1627 verscheen zijn uitleg van het evangelie volgens Sint Jan uitgegeven door Nonnius (Aristarchus sacer, sive ad Nonni in Johannem Metaphrasin exercitationes; bij B. en A. Elzevier, 551 pp.

Het conflict tussen "precysen" (orthodoxen, later genoemd contra-remonstranten of Gomaristen) en "rekkelijken" (gematigden, later genoemd remonstranten of arminianen) was tweërlei: enerzijds dogmatisch (kerkrechterlijk), anderzijds politiek (verhouding tussen Kerk en Staat). Dit laatste vraagstuk dateerde reeds van januari 1579: bij het sluiten van de unie van Utrecht behielden de provincies hun autonomie en verwierf het calvinisme de status van geprivilegieerde godsdienst, maar niet van staatsgodsdienst: de staat moest boven de godsdienst staan (in feite was het calvinisme de godsdienst van een minderheid), de strijd van de vrijheid was geen strijd van het calvinisme tegen het katholicisme, maar van de Hollandse en Zeeuwse burger en koopman tegen de Spaanse verdrukker.

De Zuidnederlandse immigratie (vooral tijdens de peri-

ode 1580-1590) versterkte aanzienlijk de calvinistische aanhang: kwantitatief (zo'n 100.000 personen) en kwalitatief (goede ambachtslui, handelaars, kunstenaars...). Naarmate het calvinisme zijn stempel dieper op de samenleving drukte gingen Kerk en Staat scherper tegenover elkaar staan. Binnen het calvinisme ontstonden twee stromingen: de precysen die de staat ondergeschikt wilden maken aan de godsdienst, de rekkelijken die de godsdienst aan het politiek gezag wilden onderwerpen.

Op het dogmatieke plan was er onenigheid over predestinatie en rol van de genade. De Gomaristen (Franciscus Goemare, predikant, Brugge 1563-Groningen 1641) stelden dat ieder mens reeds vanaf zijn geboorte voorbestemd was en tijdens zijn leven niets aan zijn lot kon veranderen; de Arminianen daarentegen hielden vast aan het standpunt van de vrije wil en de rol van de goddelijke genade.

Arminius verdedigde zijn standpunt in 1610 in een "Remonstratie" aan de staten van Holland. Gomarius antwoordde met een "contra-remonstratie" in 1611. Op te merken valt dat de Zuidnederlandse immigranten in hoofdzaak "Gomaristen" waren. Sinds ongeveer 1585-1590 werden deze immigranten uit bestuurskaders geweerd: wat men aan politiek ontnomen had zouden ze langs de religie wreken. In het licht van de positie der immigranten gezien, zijn alle gebeurtenissen van de jaren 1617-1618 de acte van separatie van januari 1617, de politieke keuze van de stadhouder Maurits van Nassau, die hoopte zijn monarchale aspiraties te kunnen vervullen door zich aan de zijde der orthodoxie op te stellen, de door hem gepleegde staatsgreep en de liquidatie van Oldenbarneveldt, de bijeenroeping van de nationale synode tenslotte in 1618, dan ook stuk voor stuk als overwinningen van de Zuidnederlandse natie te beschouwen ! (Dr. J. Briels: Zuidnederlandse immigratie 1572-1630, Haarlem 1978, p.85).

Heinsius weerlegde en verbeterde Nonnius op vele plaatsen en verweet hem de taal, waarin de Heilige Schrift geschreven was, een verhebbreeuwst Grieks (door Heinsius "lingua hellenistica" genoemd) onvoldoende te kennen. Dezelfde criteria paste hij toe op zijn analyse van het volledige Nieuwe testament, in 1639 (Exercitationes sacrae in novum Testamentum).

(Wordt vervolgd)